

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
Средняя общеобразовательная школа №18 имени О.М.-Д.Лопсан-Кендена г.Кызыла

«Рассмотрено»
Руководитель ШМО
Санаа Ч.С. / Санаа Ч.С./
протокол №1
от «29» августа 2024г

«Согласовано»
Заместитель директора по УВР
Хомушку Ч.Э. / Хомушку Ч.Э./
протокол № 1
от «30» августа 2024г

«Утверждено»
Директор школы
Иргит А.Ю. / Иргит А.Ю./
приказ № 534-2-24
от «30» августа 2024г

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

внеурочной деятельности

«Улусчу ужурлар»

8 «е» класс

на 2024-2025 учебный год

Руководитель: Куулар А.И.

г.Кызыл – 2024г.

ТАЙЫЛБЫР БИЖИК

Тывалар – Төп Азияның бурунгу улустарының бирээзи, Тываның үндезин чурттакчы чону. Олар байлак төөгүлүг, тускайлаң сайзыраңгай культуралыг, уран чүүлдүг. Тыва улустуң төөгүден өөредии, улусчу чаңчылдары болгаш ёзулалдары – оларның национал культуразынын, улусчу өөредииниң чарылбас кезээ болур. Школачы уруг-дарыгның национал бот-медерелин оттурарынга, мөзү-шынарын хевирлээринге, чоннуң төөгүзүн, чонувустуң улусчу өөредиин, ёзу- чаңчылдарын үнелеп билир кылдыр кижизидери чугула, ооң-биле кады ус-шеверлерниң чазаныр, даараныр, шуткулга дээн ышкаш чоннуң бурун мергезилдериниң үндезиннеринге школачыларны хандыкшыдып, күш-ажылга өөредири кончуг чугула. Тыва улустуң үнелиг өөредиин сагыш-сеткил, мөзү-шынар бүдүжүнүн өөредиглиг чүүлдерин этнограф, төөгү эртемнериниң доктору М.Б. Кенин- Лопсаңның «Тыва чоннуң бурунгу ужурлары» (1994) болгаш «Тыва чаңчыл» (2000) деп номнарынга «Өгбе өөредии» деп тускай курс программазын үндезилеп тургускан. Элээн хөй материалдарны Г.Н. Волков, К.Б. Салчак, А.С. Шаалы, Г.Д. Сундуй, С.У. Донгак, А.Хертек «Өгбе чагыы» (2017), Лхаван Церин «Чылдар демдээ болгаш «Кижиниң бүдүжү» (2017), «Чылдар төлгези» (2014), Г.Б. Санчаа «Кижилерниң хуу салымының дугайында чурагай допчулалы» (2009), В.К. Даржа «Тайны мировозрения номадов» (2007) номнарын ажыглаан.

«Өгбе өөредии» деп курстуң программазынын өөредиглиг айтырыглары хөй талалыг. Бо программаны чогаадыкчы ёзу-биле көрүп, ажыглаарын авторлар сүмелеп турар. Ыяап-ла бо программа- биле башкылаар деп санавайн турар, ажылдың чедер-четпес талалары шенелде үезинде илереп келир болганда, аңаа хамаарышкан боттуг арга-сумелерни авторлар манап турар.

Этнографтарның көрүжү-биле алырга, туружу быжыг этностуң эң-не ылгалдыг чүүлү – ооң серемчилелдиг болгаш бодун шүгүмчүлөп билир база күрүнезирек болуру. Серемчилелдиг болгаш бодун шүгүмчүлөп билир чон – дылын-даа, ужур-чаңчылдарын-даа, өгбелериниң үнелиг

өөредиин-даа, оон артык күрүнезин-даа чидирбес. Тыва ниитилелде, амгы үениң кижизидилгезинге хамаарыштыр чугаалаар болза, шаандакы бистиң ада-өгбелеривистиң үнелиг өөреди сагыттынмайн турар. Оң чылдагааны-биле Тывада эң-не багай чүүлдер бо-ла болгулаар. Өгбелеривистиң үнелиг

өөредиин, ужур-чаңчылдарын, чижелээрге: бичии уругларга, улуг кижилерге хамаарылганы, чымчак сеткилди, угаанныг, амыдыралчы болурун өөредиринге Азия чоннарының эки өөредиин деңнеп тургаш, өөредири чугула.

Программаның кол сорулгазы:

Ук төөгүден салгал дамчаан ада-өгбениң өөредиин, ыдыктыг сүзүктөрүн, мерген угаадыгларын, хоругларын болгаш тыва чоннуң чаңчылдарын, ёзулалдарын немелде өөредилгеге амгы кижизидилге кижиниң мөзү-шынарын хевирлээринче дээштиг байдалдарны тургузар.

№	Темазы	Шагы	План езугаар болур уези	Херек кырында болур уези
1	Этнос, этнография, этнопедагогика дугайында билиглер	1	08.09	
2	Сүзүүм болган тыва дылым	1	15.09	
3	Тыва кижии. Арат чон. Азийчүрээ бурун Тывам.	1	22.09	
4	М.Б. Кенин-Лопсан – эртемден, этнограф	1	29.09	
5	Г.Н. Волков, К.Б. Салчак, Г.Д. Сундуй, А.С. Шаалы – тыва этнопедагогика эртеминиң шинчилекчилери	1	30.09	
6	Тываларның эвилең-ээлдек ёзу-чаңчылдары	1	06.10	
7	Тыва улустун ужурлары	1	13.10	
8	Национал бот-медерел дугайында билиг	1	20.10	
9	Мен – тыва мен	1	27.10	
10	Ада кижии – төре баштаар, чурт камгалаар, өг-бүлениң кол ээзи	1	10.11	
11	Эртинелер дээдизи боор – мээң авам	1	17.11	
12	Тыва улустун хоруглары	1	24.11	
13	Тываларның эвилең-ээлдек ёзу-чаңчылдары	1	01.12	
14	Тыва улустун ужурлары	1	08.12	
15	Национал бот-медерел дугайында билиг	1	15.12	
16	Мен – тыва мен	1	22.12	
17	Ада кижии – төре баштаар, чурт камгалаар, өг-бүлениң кол ээзи	1	12.01	
18	Эртинелер дээдизи боор – мээң авам	1	19.01.	
19	Тыва улустун хоруглары	1	26.01	
20	Кижиниң үш ыдык дөзү: дыл, чон, чурт	1	02.02	
21	Кижиниң сүлдези, кежи, хей-аьды. Тыва кижиниң бурун шагдан сүзүктери. Кижиниң үш	1	09.02	

	байы. Тыва кижиниң үш дою			
22	Кижиниң шокары. Адааргак сеткил. Мегечи болбас, улуургак болбас	1	16.02	
23	Кижиниң назы-хары. Назын дилээри	1	23.04	
24	Буянный, орлан-шоваа кижии. Энерел, биче сеткил	1	10.03	
25	Чолдуг холдуг, алдын холдуг	1	02.03	
26	Кежээ кижии, дузааргак кижии. Чалгаа кижии, харам кижии, элдергей кижии	1	09.03	
27	Бак сагыш башка халдаар.	1	16.04	
28	Дылың быжыгла, четпезин кыжырбас, нүгүлдеп болбас. Улуургак сеткил. Шугумчазаарда шыгаар, шуугаар бетинде боданыр. Кижии сет-килии хомудатпас	1	23.04	
29	Хилинчек. Човулаң	1	28.04	
30	Оорнуң оруу муңгаш	1	04.05	
31	Арага, таакпыже сундулавас	1	11.05	
32	Арага, таакпыже сундулавас	1	18.05	
33	Мөзү-бүдүш, эки-багай бү-дүштер	1	18.05	
34	Үш кара, бир ак нүгүл	1	25.05	

